

УДК 32.019.51:655](477)"1921"

Анжела Шумілова,
завідувач Державного архіву друку
Книжкової палати України

Тетяна Крижанівська,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку
Книжкової палати України

Вплив політичної ситуації 1921 року в Україні на випуск книжкових видань*

До середини 1921 р. операційний план Всевидавом¹ був складений. Він був розрахований на 6000 аркушів верстки. Крім того, виконання певної його частини потрібно було перенести за кордон. До листопада Всевидав випустив лише 6 477 000 примірників книжкових видань (табл. 1).

Таким чином, Всевидав виконав лише 30% свого плану. Як викладено у звіті Наркомпросу УСРР "Про роботу Всеукраїнського видавництва за 1921 р." на VI Всеукраїнському з'їзді Рад, що проходив 14 грудня, причина цього — у великій кризі, яку переживала поліграфічна промисловість України, — відсутність паперу в потрібному обсязі (замість 5 млн пудів щорічної витрати в Україні в довоєнний період (до 1914), у 1921 р. поліграфічні підприємства УСРР отримали його лише близько 150 тис. пудів, тобто у 33 рази менше [3, с. 63]).

В умовах нової економічної політики відбувалося скорочення апарату Всевидаву, видавнича діяльність провадилася переважно у великих центрах: Києві, Одесі, Харкові, Катеринославі.

Видавці Києва упродовж 1921 р. змогли дати 12 000 друкованих аркушів набору, у той час як весь план видавничої продукції Всевидаву був розрахований на 6000 друкованих аркушів [8]. Всі поліграфічні відділи губерній у час паперової кризи вимагали від Всеукраїнського державного видавництва папір.

Таблиця 1

Випуск книжкових видань Всевидавом у 1921 р.

Тематика	Кількість назв	Кількість [ум.] друк. арк.	Кількість пр.
Агітаційно-політична	433	707	3 248 500
Науково-політична	112	229	1 315 500
Підручники для шкіл	9	105	995 000
Дитяча література	9	42	398 000
Соціальна белетристика	48	192	520 000
Всього	621	1 275	6 477 000

* Закінчення. Поч. див.: Вісник Книжкової палати. — № 7. — С. 44—47.

¹ У документах і друкованих засобах масової інформації тих років можна зустріти різні назви цього видавництва: Укрвидав, Всевидав, Укр-всевидав, Укрдержвидав, Всеукрвидав, Всеукраїнське державне видавництво.

20 серпня 1921 р. за підписом А. Приходька був виданий циркуляр № 98 "О воспреещении печатания учебников помимо плановых изданий Всеиздата", в якому зазначалося: "В связи с приближением учебного года на местах заметно лихорадочное стремление Губнаробразов и Унаробразов через нажим на отдел Всеиздата собственными силами и средствами обеспечить школы учебниками и в первую очередь начальные школы букварями. Это ведёт к преступному распылению сил и в первую голову [очередь] — полиграфических, которые и так слишком слабы на Украине. Сообщаем, что Всеукриздатом печатается: букварей в Киеве — 1 000 000 экз. И в Полтаве 300 000 экз. Читанок уже имеется до 500 000 экз. Кроме того уже приступлено [приступили] к плановому печатанию учебников для всех типов школ" [7].

На з'їзді завідувачів відділів губернської наросвіти, який проходив 21 листопада 1921 р., заступник голови Колегії Всеукраїнського державного видавництва відзначив, що вже друкуються для шкіл: 500 000 друк. од. (надруковано — 300 000 друк. од., загальне замовлення 800 000 друк. од.) букваря "Сонечко", 500 000 друк. од. читанки "Веселка" (надруковано 300 000 друк. од., загальне замовлення 800 000 друк. од.), 100 000 друк. од. "Лічба і міри" (надруковано вже 25 000 друк. од.) [8].

Наприкінці року побачив світ "Збірник Секції Мистецтв" Українського наукового товариства у Києві — спочатку шість аркушів верстки, які завдяки всіляким хитрощам розтягли аж на 10 ½, що становило 168 сторінок друкованого тексту. "Збірник" містив перше дослідження Д. Щербаківського про символіку в українському мистецтві (частина I — "Виноградна лоза") — цінне значним, добре дібраним, уміло й систематично розміщеним матеріалом. Друге дослідження — "Українські дерев'яні церкви. Короткий огляд розробки питання". Цей збірник можна назвати визначною працею [1, с. 131].

Суспільну потребу в книзі намагалися задовольнити новоутворені видавництва, видавничі товариства, спілки, осередки. 14 жовтня 1921 р. було опубліковано постанову

Ради Народних Комісарів УСРР "Про порядок розподілу творів друку", згідно з якою всі друковані видання можна було придбати тільки за відповідну плату, а їхній розподіл і розповсюдження здійснював спочатку винятково Всевидав, до чого було задіяно 12 губвидавів, 88 повітвидавів, 145 рай-агентств і 603 агентства. Всевидав розповсюдив 7 млн книг і брошур серед комітетів незаможників, хат-читалень, заводських бібліотек, робітничих клубів та інших культурно-освітніх установ, залучивши до цього Центральну міжвідомчу комісію з обліку і розподілу літератури при Центральному відділі поширення преси.

Перехід на госпрозрахунок позитивно позначився на зміцненні матеріальної бази українських книговидавництв, звернув увагу їхніх колективів на необхідність серйознішого вивчення запитів читачів, зменшення відомчих видань.

Нова економічна політика (неп) призвела до часткового відродження кооперативних і приватних видавництв, а також до значної самостійної видавничої діяльності наукових, професійних і партійних органів. Саме відновлення організаційної системи кооперації в УСРР спонукало працівників видавничо-поліграфічної галузі до такого кроку. Ця лінія її розвитку була закріплена постановами РНК УСРР від 18 жовтня 1921 р. "Про видавничу діяльність Всеукраїнського Державного видавництва" і "Про приватні видавництва". Згідно з постановою "Про приватні видавництва" радянські установи, партійні, професійні, кооперативні та приватні організації, а також приватні підприємці могли займатися видавничою діяльністю, у разі дотримання певних правил. Від цього юридичного документа залежало майбутнє видавництв, адже ліцензія давала дозвіл на реєстрацію статуту та їх самих як кооперативних організацій. Ті з них, які дотримувалися усіх правил кооперативної форми ведення господарства, могли без зусиль отримати ліцензії. Деякі мали чітку спеціалізацію видавничої справи. "Рух", "Друкар", "Слово", які почали свою діяльність ще до революції, а під час непу поновили її, організаторами яких були українські есери, видавали усю продукцію лише українською мовою.

"Дзвін", "Час", "Криниця", "Союз", "Жизнь" та інші кооперативні видавництва підпорядковувалися видавничій секції Вукоопспілки. Таким чином, поставало питання якщо не про ліквідацію, так про звуження монополістичних функцій Всевидаву. Раднарком УСРР залишив за ним право контролювати діяльність усіх видавництв і затверджувати їхні тематичні плани. У його користування передавалися три друкарні в Києві, по одній у Харкові, Одесі, Катеринославі та Полтаві.

Як зауважував Є. Костик у своїй статті "Розвиток кооперативних видавництв в УСРР у 1920 роках": "Становлення та розвиток кооперативних видавництв у 20-х рр. проходили разом із загальноісторичними процесами, що супроводжували суспільство, тому більшість з них зазнала жорсткості державного контролю. Попри всі негаразди, які створювали державні органи влади, кооперативні видавництва виконували свою видавничу функцію, забезпечуючи друкованою продукцією усі прошарки населення України" [5].

Значне місце у книжковій продукції України займала література з питань відбудови і розвитку народного господарства та з інших економічних проблем. Коли впроваджувалась у життя нова економічна політика, книга відіграла певну роль у роз'ясненні трудящим її суті та мети. На зборах читали окремі брошури, організовувалось їхнє обговорення. Розповсюджували літературу з економічних питань радянські, партійні та інші громадські організації України, для чого застосовували й такі форми, як агітпотяги та агітпароплави. Серед пріоритетних завдань, що гостро стояли перед молодістю радянською країною, були відновлення і подаль-

ший розвиток народного господарства. Відгукнулись на них й видавці, присвятивши цій темі низку масово-політичних брошур.

Друкувались й огляди стану промисловості окремих губерній — Харківської, Київської, Катеринославської, Одеської, Чернігівської, Херсонської; література з питань розвитку гірничорудної та металургійної промисловості, машинобудування і транспорту. Проблему мостобудування (в Україні був зруйнований 951 міст) порушив у публікаціях "Руководство по восстановлению разрушенных железнодорожных мостов. I часть: Деревянные мосты" та "Атлас", який вміщував 90 аркушів креслень до першої частини "Деревянные мосты" (К., 1921), відомий український вчений, професор Київського політехнічного інституту Є. Патон (фото 6, 7).

Фото 6

Фото 7

Великим попитом у читачів користувалися видання з питань техніки, довідкового і науково-популярного характеру. Значне місце в їхньому асортименті займала література сільськогосподарської тематики. Книги сприяли впровадженню у сільськогосподарське виробництво передового досвіду, досягнень науки і техніки, розповідали про новітні агротехнічні прийоми та методи боротьби зі шкідниками.

Однією із форм пропаганди агротехнічних знань став випуск тематичних бібліотек, які здебільшого друкувало ДВУ (Державне видавництво України): С. Городецький "Цукробурякове насінярство", С. Кулжинський "Кормовая морковь", С. Любарський "Организация крестьянского полеводства", В. Сазанів "Як сіяти озимину", С. Третьяков "Труды Полтавской сельско-хозяйственной опытной станции". У створенні рекомендаційної літератури для села брали участь не лише окремі автори, а й колективи, наприклад, працівники Харківської, Полтавської та інших сільськогосподарських дослідних станцій.

В Україні послідовно нарощувався випуск наукової, художньої книжкової продукції, а також навчальної літератури для неграмотних. Випуск і розповсюдження творів класиків української, російської та світової літератури сприяли розвитку культури. Творчість молодих представників української художньої літератури (А. Головка, О. Копиленка, Я. Качури, М. Ірчана, М. Бажана, Остапа Вишні, І. Дніпровського, І. Кулика, М. Куліша, І. Ле, І. Микитенка, С. Склярєнка, Ю. Смолича, П. Усенка) мала велике значення для розкриття нових відносин у місті та на селі, відображення подій громадянської війни. Популярністю серед українських читачів користувалась російська література, зокрема твори М. Горького, В. Маяковського, О. Жарова, Д. Фурманова, О. Серафимовича, Дем'яна Бедного.

Велику роль відіграло друковане слово і в проведенні роз'яснювальної роботи щодо попередження епідемічних за-

хворювань. Книги і брошури давали необхідні знання про причини виникнення масових захворювань, роз'яснювали, яких заходів треба вжити, щоб уникнути епідемії. Однак через скрутне матеріальне становище багато робітників і селян не мали змоги купувати ці видання, та й випускалось їх обмаль, тому 8 вересня 1921 р. за підписами Равича, Тарана, Затуловського, Могилевського був виданий циркуляр № 97 "О печатании вне очереди ударной литературы по борьбе с эпидемическими заболеваниями", де зазначалось: "Центральный Ред. Изд. Отд. Предлагает вам печатать вне очереди ударную литературу (листовки) по борьбе с эпидемическими заболеваниями" [7, с. 45].

У пропаганді комуністичної ідеології значну роль відіграло масове видання праць В. Леніна. У 1921 р. здебільшого розповсюджувалися ті праці, що стосувалися нової економічної політики, заміни продрозверстки продовольчим податком, зміцнення союзу робітничого класу і селянства. Про великий попит на твори В. Леніна свідчить той факт, що тільки у 1921 р. брошура "Про продовольчий податок" видавалася в семи містах України: Києві, Кременчузі, Миколаєві, Харкові, Катеринославі, Одесі, Запоріжжі. Варто зауважити, що український читач міг ознайомитися з цими працями лише російською мовою.

Головним у виробничій пропаганді був план електрифікації країни. Про виняткову роль цього завдання свідчить особлива увага до пропаганди плану ГОЕРЛО. У зв'язку з цим у 1921 р. в Україні вийшла брошура Г. Кржижановського "Электрификация России" (Всевидав) та ін.

У листопаді 1921 р. у видавничій справі відбулися чергові зміни. Губвидави було ліквідовано. Позбавлення певної самостійності окремих видавничих осередків призвело до зміцнення тоталітарної книговидавничої системи. Всевидав став єдиною структурою, що займалась розподілом літератури в республіці та відповідала за її транспортування. Центральна розподільча комісія (ЦРК) при Всевидаві, а також його місцеві органи "Гурки" (Губернська комісія з обліку і розподілення літератури) залучили до цього усі без винятку зацікавлені відомства та організації. Цією Комісією був установлений відсотковий розподіл між відомствами різних категорій літератури, що випускалась у республіці, і таким чином позапланове видання було зведено до мініму-

му. Наприкінці року Всевидав із монополіста перетворився у виконавця державного плану видань, зберігаючи за собою лише регулювання і координацію відомчих, професійних, кооперативних і приватних видавництв.

Всього за 1921 р. ним було надруковано загальним тиражем 4 655 420 примірників літератури: брошури, листівки, тези та гасла, плакати, портрети, література наукова і науково-популярна, художня, дитяча, календарі, нотні видання. Найбільшими тиражами виходила так звана агітаційна серія — 3 926 529 пр. загальної кількості. Брошур всього було видано 1 201 980 пр.: російською мовою — 491 280 пр., українською — 690 000 (57% загальної кількості брошур), іншими мовами — 20 000. Випуск наукової та науково-популярної літератури становив 61 891 пр.: російською мовою — 50 591 пр., українською — 4500 пр. (7,28% її загальної кількості), іншими мовами — 6800 пр.; художньої — 358 500 пр.: російською мовою — 67 500, українською — 271 000 (75% загальної кількості), іншими мовами — 20 000; дитячої — 53 500 пр.: російською мовою — 5000, українською — 48 500 (90,7% загальної кількості), іншими мовами — відомості відсутні.

Перша Всеукраїнська виставка друку, яка відбулася в Києві у березні 1923 р., надала кількісні показники щодо тогочасного випуску друкованої продукції на терені України. У 1921 р. ці дані зібрав і систематизував Український науковий інститут книгознавства. Згідно з висновками УНІК, того року в республіці вийшло 667 назв книжкових видань загальною кількістю — 3 606 469 пр. Українською мовою тираж становив 2 239 529 пр., російською — 1 344 940 пр. [4, с. 66]. Кількість назв видань українською мовою в 1921 р. була меншою, ніж російською, а тиражі — більшими. Попит на вітчизняну книгу в аналізованому році був великий і повністю його задовольнити українські видавці не змогли.

Середній тираж української книги становив, згідно з підрахунками, 10 465 пр.; російської книги — 3003 пр. (з точністю до 1) [4, с. 67]. Українською мовою видавалися переважно підручники, а російською — агітаційні брошури. Але за статистичними даними, які були зафіксовані Книжковою палатою України у 1921 р., фонд Державного архіву друку того періоду нараховував 987 назв книжкових видань (табл. 2).

Таблиця 2

Статистичні дані випуску книжкових видань за 1921 р., надані Українським науковим інститутом книгознавства та Книжковою палатою України

Назва установи	Всього		Українською мовою		Російською мовою		Іншими мовами	
	К-сть книг і брошур	Тираж (тис. пр.)	К-сть книг і брошур	Тираж (тис. пр.)	К-сть книг і брошур	Тираж (тис. пр.)	К-сть книг і брошур	Тираж (тис. пр.)
Український науковий інститут книгознавства	667	3 606 469	214	2 239 529	448	1 344 940	5	Інформація відсутня
Книжкова палата України	987	4 394,2	205	2 283,1	745	1 975	37	136

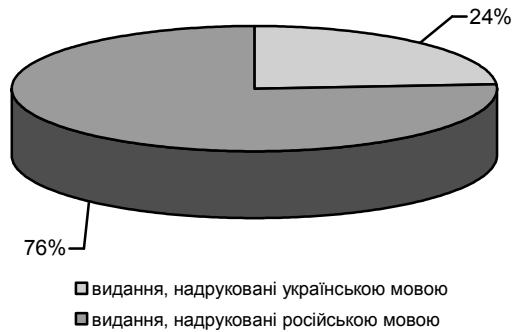
Згідно із статистичними даними Книжкової палати України, випуск книг і брошур українською мовою у 1921 р. становив 21% назв, а тираж — 52% загальної кількості.

Завдяки плідній праці декількох поколінь співробітників Книжкової палати України, які активно займалися пошуком видань аналізованого періоду, кількість книжкових видань зростає. У фонді Державного архіву друку зберігається 1291 назва 1921 р.: українською мовою — 273 назви, російською — 1007, єврейською — 5, польською — 5, німецькою — 1. Серед цих видань 589 назв було надруковано Всевидавом.

На основі фактичного матеріалу, бібліографічних показників, складених найбільшими бібліотеками України, електронних баз даних бібліотек України та Росії, каталогів видавництва, проведено моніторинг книжкових видань за 1921 р.

щодо ліквідації лакун у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України та сформовано електронний масив відсутніх видань — 110 назв. Серед них українською мовою було надруковано 59 назв книг, російською — 51. Таким чином, у 1921 р. їх було надруковано не менше 1401 назви, зокрема українською мовою — 332 назви, російською — 1058.

Російськомовних книг на терені України у 1921 р. видавалося майже у 3,5 раза більше, ніж україномовних (діагр. 1). Випуск книг українською мовою, в тому числі й науково-популярних, характеризується у певні часові проміжки різною інтенсивністю, відображаючи тим самим зміст та динаміку соціальних відносин цього часу. Їхнє видання завжди збільшувалося, як тільки це дозволяли соціально-політичні умови.

Діагр. 1. Співвідношення випуску книжкових видань, надрукованих українською та російською мовами у 1921 р.

Випуском книг у 1921 р. займалися видавництва: Всеукраїнське державне видавництво, "Пролетарій", "Слово", Дніпросоюз, "Южный рабочий", "Большовик", "Українське видавництво в Катеринославі" "Культур-лига", видавничі товариства: "Дністер", "Поступ", товариства "Просвіта", а також Всеукрлітком, ВУЦИК, Губнаробраз, Центркомпом, Політосвіта, Наркомосвіти, Редвидав Укрпура, Бюро "Укроста", Наркомпрод, Наркомюст, Губпрофобр, Донецьк-губвидав, Українська академія наук, Мистецьке товариство, НКВД, Політичне управління КВО, Політичне управління 1-ї Кінної армії, Політичне управління 45-6 А Червоної армії, політвідділ Інструкційно-агітаційного потягу тощо.

Найбільшим в Україні було Всеукраїнське державне видавництво, яке мало розгалужену мережу губернських відділень у Києві, Одесі, Катеринославі, Запоріжжі, Миколаєві, Вінниці, Чернігові, Житомирі, Сумах, а також у повітових містах — Радомишлі, Кременчузі, Ізюмі. Всього у 1921 р. нараховувалося 24 філії. Всеукраїнське державне видавництво розгорнуло плідну діяльність щодо забезпечення книжковою продукцією читачів республіки. Воно стало важливим осередком культури і пропаганди книг.

Другим великим видавництвом Радянської України було "Пролетарій", створене як кооперативне при Харківському губкомі КП(б)У, залучаючи до співпраці партійні, профспілкові та кооперативні організації. Основний капітал видавництва складався із внесків засновників, пайових внесків членів кооперативу і відрухвань від прибутків. 75% його друкованої продукції становила марксистсько-ленінська і науково-популярна література, тобто та, яка використовувалася для пропаганди політики держави, її керівної партії. Колектив "Пролетарія" вивчав і запозичував досвід партійних видавництв РСФРР.

Різноманітну продукцію випускали редакційно-видавничий відділ Вищої Ради народного господарства, Народний комісаріат робітничо-селянської інспекції, інформаційно-видавничий відділ Наркомпроду УСРР, видавництво Народного комісаріату юстиції УСРР, трест "Головцукор" та інші державні установи. Крім цього, існували видавничі центри військових, профспілкових, кооперативних і наукових організацій та установ.

У грудні 1921 р. до Харкова було переведено українське кооперативне видавництво "Рух", засноване в 1917 р. у м. Вовчі. Воно друкувало твори дореволюційних письменників у серіях, призначених для масового розповсюдження: "Бібліотека української літератури для селян і робітників книгозбірень", "Ілюстрована бібліотека для дітей", "Франківська бібліотека", "Театральна бібліотека", у якій вийшло понад 100 п'єс [6].

В Україні політична непевність призводила до того, що видавничі діяльність на її теренах втрачала ознаки системної організації. Існуючі невеликі кооперативні видавництва

ва почали об'єднуватися з "Книгоспілкою" (Всеукраїнською кооперативною видавничою спілкою). Проблеми розвитку книговидавничої справи в цілому та науково-популярних книг зокрема залишалися серед пріоритетних напрямів суспільної політики ЦК КП(б) України, уряду Республіки.

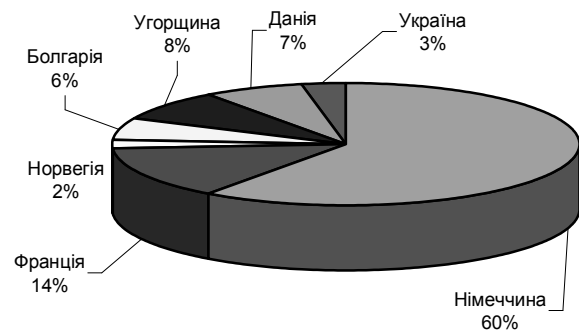
Порівняємо статистику випуску книжкової продукції декількох європейських країн в аналізованій період (табл. 3).

Таблиця 3

Статистика випуску книжкових видань у 1921 р. у країнах Європи

Країна	Кількість назв
Болгарія	3 431
Данія	3 673
Німеччина	34 252
Норвегія	1 033
Угорщина	4 368
Україна	1 401
Франція	7 683

Лідером серед західних країн з випуску книжкової продукції була Німеччина, на другому місці — Франція. У процентному відношенні випуск книжкової продукції в країнах представлено в діагр. 2.

Діагр. 2. Випуск книжкових видань у країнах світу в 1921 р. (у відсотках)

Отже, розвиток українського книжкового руху в 1921 р. проходив за складних суспільно-політичних умов. Радянська влада, керівна Комуністична партія, зміцнюючи власні позиції в Україні, потребували такої книги, яка б сприяла насамперед не усвідомленню людьми їхніх дій і намірів, а засвоєнню ними принципу субординаційного підкорення і примусового виконання їхньої волі. Шляхи впливу на випуск потрібної літератури були різноманітними: втручання у професійну діяльність редакцій, видавництв, припинення випуску видань, ненадання поліграфічної бази для матеріального забезпечення, вилучення тиражу, юридичний тиск на видавництва та поліграфічні підприємства, інформаційні обмеження, зокрема свободи слова тощо. Причини цих перешкод у галузевій видавничій справі 20-х рр. XX ст. з'ясовано у роботах А. Бичихіна, К. Дубняка, Т. Ківшар, М. Масюкевича, В. Рубана, О. Янати.

Необхідно зазначити, що діяльність видавничих організацій у 1921 р. в Україні ще недостатньо досліджена. Потребує детального вивчення й книговидавничі справа національних меншин. У Книжковій палаті України зберігаються видання мовами народів, які проживали на території України, зокрема єврейською — це твори Шолом-Алейхема та видання для дітей. У фондах Державного архіву друку є й книги, випущені польською мовою в 1921 р.; до сказаного додамо: у Києві в аналізований період діяв книжковий магазин книговидавця Л. Іздіковського, де можна було придбати видання польською мовою. Крім того, у місті працювала

Центральна польська державна бібліотека, яка у 1928 р. видала бібліографію літератури польською мовою, що її було надруковано в СРСР за 1917—1927 рр. Це була перша спроба зібрати всі відомості про книги, випущені в ті роки у Радянському Союзі.

Однак у бібліографічному посібнику не були окреслені статистичні дані щодо літератури, яка була надрукована саме в Україні. Неможливо упевнено сказати, чи зареєстровано в бібліографії все видане за 1921 р., проте саме зазначені у ній показники ми й наводимо у табл. 4 [2, с. 54].

Таблиця 4

Статистичні дані випуску польської радянської літератури за 1921 р.

Рік	Назв	Сторінок	Аркушів друку	Примірників	% до загальної кількості		Окремі видавництва
					Назв	Аркушів друку	
1921	31	2 062	115	330 000	4,7	5,7	8

Аналіз книжкового репертуару 1921 р. дав змогу отримати документальні дані щодо випущеного асортименту книжкової продукції, її мовного складу, тематико-типологічної структури, динаміки та географії книгодруку, що сприяло відтворенню об'єктивної історії книговидання в Україні. Видання, які збереглися донині, належать до категорії бібліографічних раритетів.

Книги виконували важливу соціальну функцію, допомагаючи українцям краще орієнтуватися у різних питаннях діяльності суспільства. Вони містили наукові факти, вчили, давали поради практичного змісту та характеру, а також демонстрували природні та стилістичні можливості рідної української мови, її відповідність естетичним смакам, уподобанням, культурним настановам своєї доби.

Список використаної літератури

1. Данило Михайлович Щербаківський : (пам'яті дослідника) // Бібліологічні вісті. — 1928. — № 1. — С. 127—136.
2. Залевський Й. Польська видавнича продукція в СРСР за 1917—1928 роки / Й. Залевський // Бібліологічні вісті. — 1929. — № 2/3. — С. 54—59.
3. Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. док. и материалов, 1917—1941 / сост.: Л. И. Гольденберг [и др.]. — К. : Наук. думка, 1985. — 478 с.
4. Книжкова продукція на Україні в 1917—1922 рр. // Книга. — 1923. — Ч. 2. — С. 66—67.
5. Костик С. П. Розвиток кооперативних видавництв в УСРР у 1920 роках / С. П. Костик. — Режим доступу: <http://www.iai.donetsk.ua>. — Назва з екрана.

6. Люзьяк М. Українська науково-популярна книга початку ХХ століття. Ч. 2 / Марія Люзьяк. — Львів : Атлас, 2000. — 61 с.
7. О воспреещении печатания учебников помимо плановых изданий Всездата : циркуляр № 98 от 20 авг. 1921 г. // Бюлетень Всеукраїнського державного видавництва. — 1921. — С. 45.
8. Приходько А. Всездат в условиях новой экономической политики : докл. тов. Приходько на съезде зав. губнаробразов, 21 нояб. 1921 г. // Бюлетень Всеукраїнського державного видавництва. — 1921. — С. 2—7.

В статтє проведєн историко-книговедческий анализ выпуска книжных изданий в Украине в 1921 г., определены основные тенденции и характерные черты в контексте политических, экономических и социальных процессов, которые происходили в тот период в стране, и на основе изученных архивных материалов и опубликованных источников представлены новые данные относительно количественных показателей вышедших книжных изданий, а также организаций, которые занимались издательской деятельностью и находились на территории Украины в 1921 г.

The article deals with historical and bibliological analysis of book edition issue in Ukraine in 1921, basic tendencies and features that are defined in the context of political, economic and social processes, taking place in that period in the country, and, on the basis of studied archive documents and published sources, there presented new data as for quantitative indexes, issued book editions, and as well as organizations which were engaged in publishing business and operated in Ukraine in 1921.

Надійшла в редакцію 11 січня 2012 року